

UOT.334.744

ŞƏKİ-ZAQATALA REGIONUNDA SƏNAYENİN MÖVCUD VƏZİYYƏTİ VƏ İNKİŞAF PERSPEKTİVLƏRİ

ƏLİYEVƏ ŞÖHRƏT İZZƏT qızı

Sumqayıt Dövlət Universiteti, assistent

e-mail: systems05@mail.ru

Açar sözlər: *region, sənaye, inkişaf, istehsal, emal, müəssisə, məhsul, məhsuldarlıq*

Regionların sərvətlərindən və təbii şəraitindən səmərəli istifadə etməklə kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalını artırmaq, qeyri-neft sənaye sahələrinin, o cümlədən emal sənayesinin, xidmət və digər infrastruktur obyektlərinin inkişaf etdirmək məqsədilə ardıcıl olaraq “Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı (2004-2008-ci illər)”, “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2009-2013-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı” və “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2014-2018-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı” təsdiq edilmişdir. Məhz regionların hərtərəfli inkişafı sahəsində 2004-cü ildən başlanmış bu məqsədyönlü siyasətin nəticəsi olaraq regionlar özünün yeni inkişaf mərhələsinə qədəm qoymuşdur.

Sənaye sahəsinin inkişafı üçün regionlardakı mövcud sənaye müəssisələrinin fəaliyyətinin bərpası və yenidənqurulması, yeni müəssisələrin yaradılması vacibdir. Bu baxımdan Şəki-Zaqatala regionunda kənd təsərrüfatı məhsullarının emalı müəssisələrinin bərpası və ixrac potensialının artırılması xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Yerli ehtiyatlardan səmərəli istifadə hesabına sənayenin inkişafına xüsusi diqqətin cəlbi, öz növbəsində kənd təsərrüfatının inkişafına da zəmin yaradacaqdır.

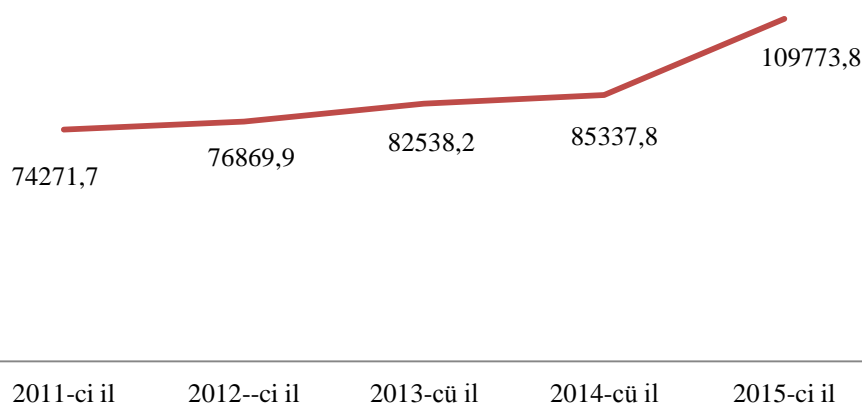
Şəki-Zaqatala regionu böyük təbii-iqtisadi sərvətlərə malikdir. Bu region altı iri kənd təsərrüfatı rayonunu: Balakən, Qax, Qəbələ, Oğuz, Zaqatala və Şəkini əhatə edir. Region respublikamızın şimal-qərbində – Böyük Qafqaz dağlarının cənub yamacında yerləşir. Regionun ümumi sahəsi 8,96 min km² olmaqla respublikamızın ərazisininin 10.3 faizini təşkil edir.

Şəki-Zaqatala regionunda sənaye zəif və əsasən, birtərəfli inkişaf etmişdir. Onun payına ümumi respublika sənaye məhsulunun 3%-dən bir qədər çoxu düşür. Sənayenin tərkibi demək olar ki, yeyinti və yüngül sənayedən ibarətdir. Bu sənaye müəssisələri, əsasən, yerli kənd təsərrüfatı xammalını emal edir. Sənaye komplekslərinin əsasını meyvə-tərəvəz konservləri məhsulları və mineral süfrə suları istehsalı, quşçuluq məhsulları, tikinti məmulatları, pivə və şərab, un və un məmulatları istehsalı, süd məhsulları istehsalı, fındıq, tütün, gül yağı emalı, çay istehsalı və s. təşkil edir.

2015-ci ildə regionda sənaye müəssisələri, fərdi sahibkarlar və ev təsərrüfatları tərəfindən 109773,8 min manatlıq sənaye məhsulu istehsal edilmişdir ki, bu da əsas sahələr üzrə məhsul buraxılışının 10%-ni təşkil edir. Sənaye məhsulunun həcmində qeyri-dövlət sektorunun xüsusi çəkisi 61% təşkil etmişdir [9].

Son 2011-2015-ci illərdə Şəki-Zaqatala regionunda sənaye sahəsində istehsal olunan məhsul həcmünün dinamikası aşağıdakı diaqramda göstərilmişdir.

Sənayedə məhsul istehsalının artım tempi (min manatla)

Sənaye sahəsində çalışan işçilərin sayı 4124 nəfər, bir işçiyə düşən orta aylıq əmək haqqı isə 338,3 manat təşkil etmişdir [9].

Diaqramdan göründüyü kimi, sənayedə artım müşahidə edilməkdədir ki, bunun da əsas hissəsi yeni yaradılmış müəssisələrin payına düşür. Belə ki, bir tərəfdən kənd təsərrüfatının inkişafı, digər tərəfdən regionda infrastruktur təminatının yaxşılaşdırılması son illərdə ərzaq məhsullarının istehsalı sahəsində yeni müəssisələrin yaradılmasına təkan vermişdir.

Cədvəl 1. Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonu üzrə sənaye sahəsinin əsas göstəriciləri

Göstəricinin adı	2005	2010	2011	2012	2013	2014
Fəaliyyət göstərən müəssisələrin sayı cəmi, vahid	106	115	107	113	113	116
Sənaye məhsulunun (işlərin, xidmətlərin) həcmi (müvafiq ilin qüvvədə olan faktiki qiymətləri ilə), min manat	21006	60166	75686	75735	74835	87246
Sənaye məhsulunun (işlərin, xidmətlərin) həcmi, əvvəlki ilə nisbətən, faizlə (müqayisəli qiymətlərlə)	190,5	113,3	115,7	101,7	100,0	118,1
Sənaye məhsulunun həcmində qeyri - dövlət sektorunun xüsusi çəkisi, faizlə	34,0	66,3	62,5	58,5	61,0	67,5
İstehsal edilmiş hazır məhsulun ilin axırına qalığı, min manat	3077	6045	8829	12279	13084	12512
İşçilərin orta siyahı sayı - cəmi, nəfər	4462	4688	4556	4992	5348	534,5
İşçilərin orta aylıq əmək haqqı, manat	65,1	194,0	239,5	276,7	305,1	305,2
Sənaye-istehsal əsas fondlarının mövcudluğu (ilin axırına; balans qiymətləri ilə), mlyn. manat	66,0	344,1	262,6	293,2	317,9	317,3

Əsasən, regionda emal sənayesi təşəkkül tapmışdır. Kənd təsərrüfatı, yüngül və yeyinti sənaye sahələri üzrə iri ixtisaslaşmış emal müəssisələri fəaliyyət göstərir. Bu sahələr regionun sənaye məhsulunun 95 faizini təşkil edir. *Yeyinti sənayesi* bağçılıq, tütünçülük və heyvandarlıq məhsullarının emalına xüsusi meyil göstərir [1, s.6]. Bağçılıq məhsullarının emalına əsaslanan sənaye müəssisələri meyvə-tərəvəz konserv zavodları, şərab zavodları və fındıq emalı müəssisələridir. Tütünçülük məhsullarını emal edən sənaye müəssisələri “İnter-Tobacco” MMC-nin tütün emalı zavodu, Şəki Tütün Emalı məntəqəsi və “Şəki Tütün” ASC ilə təmsil olunur. Heyvandarlıq məhsullarının emalına əsaslanan sənaye müəssisələri isə ət-süd emalı zavodları və quşçuluq fabrikləridir.

Bundan başqa yeyinti sənayesində qarğıdalı emalı və qlükoza istehsalı zavodu, buğda elevatoru un və yem fabriki, çörək zavodu, yeyinti məhsulları istehsalı, yem istehsalı, çay və mineral su istehsalçıları fəaliyyət göstərir.

Yeyinti sənayesində çay emalının xüsusi yeri vardır. Belə ki, respublika üzrə iki çayçılıq rayonundan biri olan Zaqatala çayının özünəməxsus ətri və dadı vardır. Çayın tərkibində onun keyfiyyətini müəyyən edən tanin maddəsinin aromatik birləşmələrinin, vitaminlərin və insan orqanizmi üçün vacib olan mikroelementlərin çoxluğu bu çayı istər respublikamızda, istərsə də dünyanın digər regionlarında becərilən çaylardan üstün olması ilə fərqlənir.

25 il əvvəl Zaqatalada 100 hektardan çox çay plantasiyasından ümumilikdə 65-70 tona yaxın quru çay istehsal olunurdu. Ancaq zaman keçdikdə plantasiyaların həcmi azalaraq 60 hektar olmuşdur. Hazırda rayonda cəmi 54 ton çay istehsal olunur [9]. Məhsuldarlığın aşağı düşməsinin digər səbəbi kolların yaşının çox olmasıdır. Belə ki, plantasiyalardakı çay kolları 60 il əvvəl əkilmişdir. Bir kolun məhsuldarlıq dövrü isə təqribən 50 ildir. Yeni plantasiyaların salınması üçün külli miqdarda vəsait tələb olunur. Sahələrdə suvarma sisteminin olmaması da çay kollarının məhvində səbəb olan amillərdəndir.

Məhsuldarlığın və keyfiyyətin aşağı düşməsi fermerlərin bu sahəyə olan marağını azaltmışdır. Belə ki, bəzi fermerlər öz istifadələrində olan torpaqlarda digər məhsulların əkilməsinə üstünlük verir. Bu da öz növbəsində plantasiyaların məhv olmasına gətirib çıxarır. Əslində isə çayçılıq heç də gəlirsiz sahə deyildir. Bir qrup kənd əhalisi öz gəlirini zay plantasiyalarından, yaxud sexlərdə çalışmaqla qazanır. Əgər bu sahəyə diqqət artırılmasa, qısa bir müddətdən sonra, yüzlərlə ailənin gəlir mənbəyi olan çayçılıq məhv ola bilər.

Qərzəkli meyvələrin yetişdirilməsində əhəmiyyətli rola malik Şəki-Zaqatala regionunda qoz və fındıq yağının istehsalı xəttinin yaradılması məqsədəuyğun hesab edilir. Qoz və fındıq yağının dəyərliyini, tibbdə və kulinariyada geniş istifadəsini nəzərə alaraq istehsalının təşkili prioritet hesab olunur.

Yeyinti sahəsinin inkişafında digər əhəmiyyətli sahə arıçılığın və arı məhsullarının sənaye üsulu ilə emalının təşkilidir. Rayonun təbii iqlim şəraiti, dağ meşələrində bitən cökə və şabalıd ağaclarından arıların bol nektar əldə etməsi arıçılığın inkişaf etməsi üçün münbit şərait yaradır. Bunu nəzərə alaraq, arı məhsullarının sənaye üsulu ilə emalının inkişafı bu sahənin ixrac potensialının artmasına səbəb ola bilər.

Regionda dərman bitkilərinin tədarüku və emalı müəssisəsi də yaradıla bilər. Belə ki, Şəki-Zaqatala bölgəsi öz florasının zənginliyi ilə fərqlənən zonalardandır. Burada Azərbaycan florasında qeydə alınmış yüzlərlə yabanı və mədəni meyvə və giləmeyvə sortları, dərman bitkiləri yayılmışdır. Regionun zəngin təbiəti sənaye ehtiyatlarına malik bir sıra dərman bitkilərinin emalına və əhalinin sağlamlığının qorunması məqsədilə vitaminləşdirilmiş içkilərin, bioloji fəal maddələrin hasil edilməsinə geniş şərait yaradır. Dağlıq və dağətəyi ərazilərdə 120-dən çox yüksək bioloji aktiv maddələrlə zəngin olan müxtəlif bitkilərin mövcudluğunu nəzərə alaraq, regionda əczaçılıq zavodunun tikilməsi məqsədəuyğun hesab edilir [6, s.306,307].

İqtisadi rayonun yüngül sənayesinin əsasını ipəkçilik təşkil edir. Bundan başqa tikiş, toxuculuq, mebel istehsalı ilə məşğul olan kiçik sahibkarlıq subyektləri də fəaliyyət göstərir.

Respublika ipək sənaye məhsulunun, Qarabağ müharibəsinə kimi yarıdan çoxunu, hazırda isə, demək olar ki, hamısını “Şəki İpək” ASC verir. Müəssisə yerli xammalla yanaşı, gətirilmə barama ilə işləyir. Müəssisədə ipək və yun xalçalar, kəlağayılar, xalat, yataq dəsti, iş geyimləri və digər məhsullar istehsal olunur.

İpəkçiliyin, o cümlədən, ipək sənayesinin inkişaf etdirilməsi üçün zəruri olan amil xammal bazasıdır. Belə ki, son illər respublikamızda barama istehsalı kəskin şəkildə aşağı düşmüşdür. Ötən əsrin 70-80-ci illərində Azərbaycanda 6000 tona yaxın yaş barama istehsal olunduğu halda, hazırda bu rəqəm 10-12 tondan çox deyildir. Əvvəllər müəssisə baramanı İran və Özbəkistandan alırdı. Hazırda həmin ölkələrdə də barama istehsalı azaldığından xammal təchizatında ciddi çətinlik yaşanır. Bu isə öz növbəsində müəssisənin baramaaçan istehsalatının dayanmasına, xaricdən hazır ipəyin idxal olunmasına, nəticədə istehsal olunan məhsulun maya dəyərinin artmasına gətirib çıxarmışdır. Hazırda müəssisə tərəfindən respublikada ipəkçiliyin bərpası və inkişafının təmin olunması, həmçinin yem bazasının möhkəmləndirilməsi, barama istehsalının artırılması üçün müəyyən işlər həyata keçirilir [10].

İqtisadi rayonun yüngül sənayesində Azərbaycanda yeganə qızılgül yağı istehsal edən gül emalı zavodu mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Qızılgül bir zamanlar Zaqatala üçün əlverişli istehsal sahəsi olmaqla yanaşı, həm də bu rayonun rəmzinə, simvoluna çevrilmişdir. Gül sahələrindən tonlarla məhsul toplanırdı. Yığılan məhsul rayonda gülçülüyn inkişafına təkan vermiş, 1970-ci ildə fəaliyyətə başlayan efir yağları müəssisəsində emal edilirdi. 25 il əvvəl 300-350 hektar sahədən toplanan 500 tona yaxın gül ləçəyi bu müəssisədə emal olunaraq 200-250 litr efir yağı əldə olunurdu. Bu gün isə qızılgül sahələri baxımsızlıq səbəbindən məhv olmaqdadır. Zaqatala rayonunda hazırda 20 hektar gül plantasiyası mövcuddur.

Bu sahəyə investisiya yatırılarsa, müəssisənin məhsuldarlığını və hətta yeni texnologiyaların tətbiqi sayəsində mövcud plantasiyaların da məhsuldarlığını artırmağa imkan vardır. Zaqatalanın iqlim şəraiti və torpağı gülçülüyn inkişafı üçün olduqca əlverişlidir. Cəmi bir ilə tam məhsuldarlığa düşən plantasiyalar salmaq mümkündür. Az zəhmət tələb edən gülçülük yerli sakinlər üçün də əlverişli gəlir sahəsinə çevrilə bilər.

Yüngül sənayenin inkişaf etdirilməsi üçün dəri emalı və dəri məmulatları istehsalının təşkili məqsədəuyğun hesab edilir. Belə ki, dəri emalı üçün tələb olunan iri və xırda heyvan dərilərinin ölkəmizdə kifayət qədər tədarük edilməsi, dəri emalı sahəsində əhalinin tarixən formalaşmış vərdisləri (dabbaqçılıq sənəti), eyni zamanda, ölkə daxilində istehsal olunan dəri məmulatlarının maya dəyərinin idxal olunandan xeyli aşağı olması, ölkəmizin dəri məmulatlarının istehsalı üzrə müqayisəli üstünlüyə malik olması, dəri məmulatları istehsalı və emalının təşkilinin həyata keçirilməsinin zəruriliyini şərtləndirən amillər hesab edilə bilər. Bu, həmçinin yeni iş yerlərinin yaradılması, əlaqədar sahələrin inkişafının stimullaşdırılması ilə yanaşı daxili bazarda dəri və dəri məmulatları məhsullarına olan tələbatın yerli istehsal hesabına təmin edilməsi baxımından əhəmiyyətli hesab oluna bilər. Xammal və əmək ehtiyatlarının mövcudluğu bu sahənin inkişafının hər bir rayonda həyata keçirilməsini mümkün edir.

Şəki-Zaqatala regionunda ağır sənaye zəif inkişaf etmişdir. Burada sənayenin inkişafı üçün ilk növbədə yerli xammala əsaslanan rəqabətqabiliyyətli ağır sənaye istehsalının genişlənməsi zəruridir. Ağır sənaye sahəsi hazırda inşaat materialları istehsalçıları olan kərpic, asfalt və beton zavodları ilə təmsil olunur.

Şəki-Zaqatala regionunun ərazisi əlvan metallar və tikinti xammal ehtiyatları ilə zəngindir. Balakən-Zaqatala filiz rayonu Filizçay, Katex, Saqator, Karabçay kolçedan-polimetal yataqlarını birləşdirməklə sənaye üçün perspektivli kompleks yarada bilər. Respublikamızda Filizçay qrupu yataqlarının yaxın gələcəkdə sənaye istismarına cəlb edilməsi məqsədəuyğundur. Belə zəngin yataqlar ölkəmizin şimal-qərbində yüksək rentabelli yeni dağ-mədən metallurgiya kompleksini yaratmağa imkan verir.

Şəki-Zaqatala regionu dünyada klassik sel regionu kimi tanınır. Kiş, Şin, Muxax, Dəmiraparan

və digər çaylar güclü sel zamanı 1 mln. m³-dən çox daş, qum və çınqıl gətirir. Hazırda yuxarıda göstərilən çayların hövzəsində qum-çınqıl yığılıb qalır ki, bu da istər regionda, istərsə də respublikada tikinti sənayesinin inkişaf etdirilməsinə böyük imkan yaradır. 300-500 markalı yüksək keyfiyyətli hidrotexniki boruların, asfalt-beton məmulatlarının və beton tikinti materiallarının istehsalı üçün də bu xammal mənbələrinin imkanları nəzərə alınmalıdır [5, s. 93-95].

İndiyə qədər sel üzərində aparılmış tədqiqatlar nəticəsində sellərin formalaşma xüsusiyyətləri və onlarla mübarizə tədbirləri işlənilmişdir. Lakin hazırkı vəziyyət göstərir ki, indiyədək passiv mübarizə tədbirləri (artıq formalaşmış selin qarşısını alan tədbirlər) həyata keçirilir. Lakin çay yataqlarında su anbarlarının tikilməsi bir tərəfdən rayonun kənd təsərrüfatını və əhalisini su ilə təmin edər, digər tərəfdən sel təhlükəsi altında qalan yaşayış məntəqələrini ziyandan xilas edər. Digər tərəfdən isə, suyun enerjisindən istifadə edərək, yerli əhəmiyyətli elektrik stansiyaların tikilməsi regionun işıq və istiliklə təmin edilməsinə şərait yaradır.

Elmi yeniliyi: Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonunun mövcud imkanlarının nəzərə alınması ilə regionun inkişafı üzrə konkret təkliflərin və tövsiyələrin verilməsidir.

Tətbiqi əhəmiyyəti: İşlənmiş təklif və tövsiyələrdən regionun ayrı-ayrı sahələrinin inkişaf etdirilməsində əməli surətdə istifadə edilə bilər.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti “Regionların sosial-iqtisadi inkişaf problemləri”, Bakı: ADİU, 2006.
2. “Azərbaycan Respublikasının regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı (2004-2008-ci illər)”. Bakı: 2004.
3. Ağayev E. Şəki-Zaqatala regionunda sosial-iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsində bələdiyyələrin rolu. Bakı: 2005.
4. Budaqov B.Ə., Nəbiyev V.N. Alazan-Əyriçay çökəkliyinin landşaftı. Bakı: 1979, 109 s.
5. Xəlilov Ş. Azərbaycanın ekocoğrafi problemləri. Bakı: Nafta-Press, 2006, 106 s.
6. Məmmədov Q., Xəlilov M.Y. Ekologiya, ətraf mühit və insan, Bakı: Elm, 2006, 608 s.
7. Xəlilov M.Y. Bitki örtüyü. Otların vəziyyəti və problemləri. Azərbaycan Respublikasının regional coğrafi problemləri. Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonu. Bakı: Təknur MMC, 2006, 411 s.
8. Məmmədov T. Gülçülük ensiklopediyası, Bakı: Azərbaycan, 2006, 308 s..
9. www.stat.gov.az
10. sheki-ih.gov.az

РЕЗЮМЕ

ТЕКУЩЕЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ОТРАСЛЕЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ В РЕГИОНЕ ШЕКИ-ЗАГАТАЛА

Алиева Ш.И.

Ключевые слова: регион, промышленность, развитие, производство, обработка, предприятие, продукт, производительность.

В статье рассматриваются перспективы развития различных отраслей промышленности в регионе Шеки-Загатала с целью увеличения производства сельскохозяйственных продуктов, использования природных богатств и условий региона, развития ненефтяных промышленных областей, а также обрабатывающей промышленности, службы других объектов инфраструктуры. Были последовательно утверждены: Государственная программа по социально-экономическому развитию регионов Азербайджанской Республики (2004-2008); Государственная программа по социально-экономическому развитию регионов Азербайджанской Республики (2009-2013);

Государственная программа по социально-экономическому развитию регионов Азербайджанской Республики (2014-2018) годы.

SUMMARY
THE CURRENT SITUATION AND DEVELOPMENT PERSPECTIVES OF INDUSTRY
IN SHEKI-ZAGATALA REGION

Aliyeva Sh.I.

Key words: *region, industrial, development, production, processing, enterprise, product, productivity.*

The article deals with the prospects of the development of various industrial areas of Shaki-Zakatala. In order to increase the agricultural production the use of natural resources and the situation of the regions the development of non-oil industrial areas, as well as manufacturing. Other infrastructure services have been consistently approved State Program on socio-economic regional development of Azerbaijan Republic in 2004-2008, 2009-2013 and 2014-2018 years.

Daxil olma tarixi:	İlkin variant	29.10.2015
	Son variant	01.06.2016